

Alledaagse details tot de sociologische verbeelding laten spreken

Floor Basten*

S. Brinkmann, *Qualitative inquiry in everyday life*, Los Angeles: Sage, 2012, 197 pagina's, ISBN 987-0-85702-476-3, € 35,00.

Wat ik aantrekkelijk vind aan dit boek zijn twee dingen: Brinkmann presenteert een volledige gereedschapskist voor de onderzoeker van het alledaagse en *hij doet dat niet op een defensieve manier*. Dat laatste vind ik als lezer plezierig, dat eerste als onderzoeker. Ik bespreek het boek aan de hand van vijf vragen.

Wat is er voor de onderzoeker van het alledaagse beschikbaar?

Brinkmann laat zien dat het alledaagse leven een bron van data vormt waar onderzoekers rijkelijk uit kunnen putten als startpunt voor meer algemene sociologische theorievorming en -toetsing. Daarnaast creëert hij een kader dat het legitiem maakt om daar ook daadwerkelijk onderzoek naar te doen. Daarbij steunt hij op de richtlijnen van twee sociologische iconen. De eerste is het intellectuele vakmanschap en de sociologische verbeelding van Mills ('to grasp what is going on in the world, and to understand what is happening in themselves as minute points of the intersection of biography and history within society', ofwel: wat met jezelf gebeurt begrijpen als de interactie tussen je eigen levenshaal en dat van de samenleving). De tweede komt uit Maffesoli's drievoudige adagium: de onderzoeker is actieve deelnemer aan het sociale leven dat hij onderzoekt, het onderzoek is gericht op het begrijpen van de menselijke ervaring, en de onderzoeker toont conceptuele durf door het mondaine intellectueel prikkelend te maken. Het alledaagse absorbeert ons en maakt ons onnadenkend, totdat het gewone zijn vanzelfsprekende betekenis verliest en we er onze wereld niet meer mee kunnen verklaren; wat voorheen zo logisch was, begrijpen we ineens niet meer. We moeten dan op onderzoek om nieuwe begrippen, die ons in ons handelen verder kunnen helpen, al experimenterend te ontwikkelen. Belangrijk bij een dergelijke *wake-up call* is dat we ons realiseren dat de wereld ons niet overkomt, want zonder dat besef komen we niet in beweging om met onderzoek alternatieve verklaringen te verkennen. Het mensbeeld is dat van de *handelende* mens (in plaats van het veroorzaakte gedrag). Het alledaagse bestaat in datzelfde actieve mensbeeld niet zozeer uit data ('gegevenheden'), maar uit wat we er zelf uit selecteren ('genomenheden'). Handelingen zijn betekenisvol als ze onderdeel zijn van een bredere, historisch gesitueerde, sociale praktijk. In de bijbehorende epistemologie ('Wat is kennis en hoe wordt zij verkregen?') is *kennen* een werkwoord. Brinkmann plaatst

* Dr. Floor Basten werkt voor [campus]Orléon, het broeinest van een zwerm onderzoekers. E-mail: campus@orleon.nl.

zijn benadering binnen de filosofische antropologie, die menselijke kenners wil karakteriseren vanuit pragmatisme en hermeneutiek. In het pragmatisme van Dewey en collega's is een ontologie ('Wat is de wereld en wat is de mens daarin?') een praktisch instrument voor denken. Elke ontologie die vruchtbaar blijkt bij het beschrijven en begrijpen van de collectieve acties van mensen in het bouwen van sociale werelden, is valide en gerechtvaardigd. Brinkmann pleit voor een pragmatistisch pluralisme, waarbij het sociale wordt opgevat als een geheel van ervaringen, discoursen en objecten. Zo kan de volle rijkdom van het alledaagse in kaart worden gebracht. Volgens de hermeneutiek van Heidegger en Gadamer is ontologie de toestand van degene die begrijpt (*Dasein*), met geschiedenis en gebeurtenissen als existentiële kenmerken. Dat maakt het een narratieve ontologie: als gemeenschappen van interpreterende wezens constitueren wij met onze historische en narratieve tradities onze eigen zelfinterpretaties. Sociale theorieën zijn ook hier instrumenten voor mensen, die wezens die geraakt worden door gebeurtenissen, om hun wereld te kunnen begrijpen en te kunnen communiceren. In pragmatisme en hermeneutiek begint onderzoek wanneer we in een situatie belanden waarin onze gebruikelijke manier van zien, begrijpen en handelen tekortschiet.

Wat wil de onderzoeker van het alledaagse bereiken?

Hamvraag is: wat kan het alledaagse ons vertellen over onze sociale wereld? Brinkmanns stelling is dat een gedisciplineerde en theoretisch geïnformeerde aandacht (*awareness*) voor wat het alledaagse te bieden heeft, leidt tot inzichtelijke analyses van ons persoonlijke én sociale leven als we aan drie criteria voldoen. Het *ware* is het op een eerlijke manier laten zien dat je ergens iets ontdekt hebt en hoe, namelijk door theoretische perspectieven te specificeren, de personen, episodens en objecten die je onderzocht te situeren, voorbeelden te geven die je conclusies staven, een coherente verklaring te geven, en een verhaal te vertellen waar de lezer zich in kan vinden. Het *schone* is het vertellen van een verhaal dat de lezer raakt, zodat het een verschil kan uitmaken. Dit doe je door veel concrete details te geven, inclusief je gevoelens en twijfels, complexe verhalen te vertellen op een eerlijke, geloofwaardige en kwetsbare manier, aandacht te besteden aan de menselijke ontwikkeling, en een continu, niet *pro forma* ethisch zelfbewustzijn. Het *goede* houdt in dat je onderzoek laat zien hoe wij als deelnemers in onze gemeenschap juist kunnen handelen en dat je je publiek daarbij betreft. Zo ontstaat een publieke filosofie en draag je als onderzoeker bij aan het project 'democratie'. Het gaat om een *phronetische* houding, waarbij je vraagt: 'Waar gaan we heen, is dat gewenst, en wat staat ons te doen?' We handelen in het sociale hier en nu, maar doen dat altijd tegen de achtergrond van sociale praktijken met een historie. Wanneer we bestuderen hoe acties onderling verbonden zijn en hoe een individuele actie onderdeel is van een historische praktijk, dan doen we dat om relaties tussen betekenissen te begrijpen. Hoe is een bepaalde actie betekenisvol voor betrokkenen, onder welke voorwaarden is zij uitgevoerd, hoe is zij een schakel voor volgende acties en gebeurtenissen? Je maakt als onderzoeker zichtbaar wat het betekent om mens te zijn door jezelf als voorbeeld daarvan zichtbaar te

maken. Het gaat Brinkmann om het van binnenuit begrijpen van het menselijke bestaan, met als belangrijkste uitdaging het herkennen van het vanzelfsprekende waarin we ondergedompeld zijn.

Wat kan de onderzoeker van het alledaagse?

Brinkmann biedt twee strategieën om het vanzelfsprekende in het alledaagse te herkennen. De eerste is vervreemding. Het verlies van betekenis noemt hij een *breakdown*. Soms volgt een *breakdown* uit het alledaagse zonder jouw interventie, en anders kun je die zelf creëren door je te vervreemden van het alledaagse en een andere positie in te nemen. Voorbeelden hiervan zijn: vanuit een fenomenologische positie (*make the obvious obvious*) een verschijnsel beschrijven alsof je het voor het eerst ziet, of voor iemand die het nog nooit ervaren heeft, vanuit een kritische positie (*make the hidden obvious*) voorbij de oppervlakte kijken en de werkende mechanismes onder een verschijnsel laten zien, en vanuit een deconstructivistisch perspectief (*make the obvious dubious*) aantonen dat betekenissen en begrip instabiel en ambivalent zijn door alternatieve versies van de werkelijkheid te presenteren. De tweede strategie is abductie. Met abductie leer je het object kennen door zijn effecten. Brinkmann vat de redeneertrant van Peirce, grondlegger van abductie, als volgt samen: (1) we nemen X waar, (2) X is onverwacht en breekt met ons normale denken, (3) maar als Y het geval is, dan is X wel weer logisch, en (4) daarom mogen we Y, althans voorlopig, aannemen. Wat het onverwachte effect toch weer betekenisvol maakt, heeft er dus een relatie mee. In deze sprong zit de sociologische verbeelding.

Wat doet de onderzoeker van het alledaagse?

Vanuit een vakmanschapsopvatting, volgens welke je een werkwijze alleen leert door mogelijke resultaten van je inspanningen te zien, presenteert Brinkmann diverse voorbeelden van zijn eigen onderzoek naar het alledaagse. Hij doet dat door consequent zes stappen te volgen:

1. Kies je thema. Wat interesseert je, waar maak je je zorgen over, wat verwacht je en wil je begrijpen, zodat je misschien anders kunt handelen?
2. Verzamel materiaal. Dat kan van alles zijn, van dingen die je nu opvallen tot dingen die in je geheugen gegrift staan.
3. Raadpleeg de literatuur. Leer van de empirische analyses van anderen en scherp je verbeelding en observatievermogen aan met theorie.
4. Blijf materiaal verzamelen. Gebruik alles wat voorhanden is om de situatie te verhelderen en gebruik theorie om daarin selectief te blijven.
5. Schrijf analytisch. Gebruik theoretische concepten om sociale situaties, gebeurtenissen en processen te ontrafelen.
6. Publiceer je tekst.

De kern is om tegelijkertijd te observeren in en te schrijven over het dagelijks leven en de meer omvattende sociale wereld. Brinkmann illustreert hoe zijn eigen

breakdowns hem prikkelen tot onderzoek en generaliseert zijn aanpak tot richtlijnen voor de inzet van theorie en methode op conversaties (zijn gesprek met een oude vriend die zich bij een sekte aansloot, geldt als voorbeeld van het epistemisch interview), het nieuws (de tv-biecht van Bjarne Riis over dopinggebruik verklaart hij vanuit *positioning theory*), populaire cultuur (de serie 'Paradise Hotel' wordt voor hem begrijpelijk door inzicht in vervreemdingstechnieken en post-moderne theorie) en literatuur (hij legt uit waarom de schrijver Houellebecq beschouwd kan worden als kwalitatief onderzoeker en diens boeken zodoende sociologische waarde hebben). Met deze voorbeelden laat Brinkmann zichzelf als onderzoeker zien.

Wie is de onderzoeker van het alledaagse?

Niet alle sociaalwetenschappers zullen dit boek zo positief waarderen als ik. Er zijn onderzoekers die, als de erfgenamen van Comte, grotere ambities hebben voor kennis van het sociale dan met onderzoek naar het alledaagse te bereiken valt en met dit boek niet aan hun trekken komen. Dat maakt niet uit, voor hen zijn er boeken genoeg. Dit boek is volgens de kaft bedoeld voor studenten en onderzoekers die kwalitatief onderzoek willen doen met beperkte middelen. Daarmee doet Brinkmann zichzelf tekort; dat het weinig hoeft te kosten, lijkt me eerder een prettig neveneffect (ook voor *self-employed academics* trouwens) dan een aanleiding. Het uitgewerkte kader suggereert terecht dat dit soort onderzoek een goed idee is om zichzelf. Ik kan het zeker ook buitenpromovendi aanraden, die in hun werkpraktijk niet zelden een *breakdown in understanding* ervaren en daarop willen promoveren. En toch mis ik nog een belangrijke doelgroep. Toen ik de titel las, dacht ik dat het boek bedoeld was voor iedereen die het alledaagse wil onderzoeken. Dat bleek niet het geval; het ging alleen om de onderzoekende *wetenschapper*. Dat wringt een beetje bij mij, fan van de kennisdemocratie waarin het publiek niet alleen betrokken wordt bij het project van de wetenschapper, maar zelf op onderzoek uit gaat, indien nodig en gewenst geholpen door die wetenschapper. Nu blijft er een monopolie op kennisclaims binnen de academie, zelfs als die kennis het alledaagse betreft. Hier had Brinkmann van mij net een stap verder mogen zetten, bijvoorbeeld door de mensen die het alledaagse bevolken daadwerkelijk als *kennend* handelend te waarderen in zijn zoektocht naar verklaringen; niet als toetssteen voor zijn waarnemingen, maar als even legitieme analisten van hun wereld en van wat daarin normaal is en niet. Brinkmann put uit het alledaagse voor data, maar niet voor methode en theorie; zo suggereert hij dat het kennen alleen binnen de academie gebeurt en dat vind ik een beetje jammer. Het was mooi geweest als hij had laten zien wat zijn bijdrage was aan een publieke filosofie en het project 'democratie'.